

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Što je prijevodna književnost danas?

Author: Leszek Małczak

Citation style: Małczak Leszek. (2020). Što je prijevodna književnost danas?
"Republika" br. 3/4 (2020), s. 176-180

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Što je prijevodna književnost danas?

Htio bih temi ovogodišnjih Zagrebačkih književnih razgovora, „Što je književnost danas”, pristupiti iz perspektive discipline kojom se bavim, naime traduktologije. Kad kažem prijevodna književnost istodobno mislim na hrvatske prijevode strane književnosti i prijevode hrvatske književnosti na strane jezike, smatrajući ih integralnim dijelom hrvatske kulturne baštine koji zaslužuje i zahtijeva veću pozornost. Pitanje „Što je prijevodna književnost danas?” razmotrit ću u trima aspektima. Svaki od tih aspekata govori nam zašto u općem procesu smanjivanja značenja i uloge književnosti te pisaca u današnjem društvu, kriza, kako je često nazivamo, cijele humanistike najmanje je pogodila prijevodnu književnost. U spomenute aspekte spadaju:

- epistemološko-ontološka dimenzija prijevoda,
- uloga prijevoda u izgrađivanju nacionalne kulture,
- uloga prijevodne književnosti u doba globalizacije te u kontekstu izazvanog globalizacijom neizbježnog procesa slabljenja nacionalnih država i nacionalnih kultura odnosno njihove drukčije uloge danas.

O tome da značenje traduktologije raste svjedoči njezin razvoj te sve veći broj stručnjaka koji se bave prevođenjem, bez obzira na to da još uvijek formalno ne postoji kao zasebna znanstvena disciplina. Njezin je status neodređen. Ili se nju smatra subdisciplinom lingvistike ili subdisciplinom znanosti o književnosti. Traduktologija ne postoji ni u poljskim ni u hrvatskim klasifikacijama znanstvenih područja i polja.

Počeci hrvatskog zanimanja za prevođenje vezani su uz radove Vladimira Ivira koji se već 1970-ih godina počeo intenzivno baviti problemima prijevoda no prije svega iz lingvističke perspektive. U drugoj Jugoslaviji prevoditelji su imali neusporedivo bolje institucijske uvjete za razvoj i svoj rad nego u Poljskoj gdje se ih smatralo opasnim čimbenikom za sistem, „gnijezdom oporbe”. Društvo poljskih prevoditelja osniva se tek 1981. za vrijeme uspona sindikata Solidarnost. Sve je prethodne pokušaje suzbijala vlast. U Drugoj Jugoslaviji organizacije prevoditelja osniva se mnogo ranije, u isto vrijeme kao na Zapadu. Savez književnih prevodilaca Jugoslavije nastaje 1953., iste godine kao FIT, međunarodna organizacija prevoditelja (u povijesti FIT organiziran je 21 svjetski kongres, od kojih su čak dva održana u Drugoj Jugoslaviji: 1963. u Dubrovniku i 1990. u Beogradu; u Poljskoj jedan, u Varšavi 1981.). Zatim brzo nastaju republička društva. Godine 1953. Društvo hrvatskih književnih prevodilaca, 1957. Društvo znanstvenih i tehničkih prevodilaca Hrvatske, 1974. Društvo konferencijskih prevodilaca Hrvatske.

Na Zapadu razvoj književno orientirane traduktologije nastupa 1970-ih godina, kada postaje popularna polisistemska teorija koja je vidjela u prijevodnoj književnosti jedan od podsistema cjelokupna književnog sistema pa tako obratila pozornost na recepciju strane književnosti u ciljnoj, prije svega nacionalnoj književnosti i kulturi (no inspiracije crpi iz radova ruskih formalista, dakle nije pravi novitet). U traduktologiju polisistemsku teoriju uveli su pripadnici tzv. u to vrijeme *Translation Studies*. Izraelski proučavatelj Itamar Even Zohar u radu iz 1978. *The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem* kao prvi toliko je dosljedno skrenuo pozornost na činjenicu prisutnosti prijevodne književnosti u povijesti nacionalnih književnosti i njezinu autonomnost u odnosu na original. Naime, u ovoj koncepciji – koja se po tome najviše razlikuje od prethodnih lingvističkih istraživanja koja su naglasak stavljala na uspoređivanje originala i prijevoda s obzirom na ključnu kategoriju ekvivalencije – prijevod postaje činjenica u ciljnoj kulturi koju treba proučavati u odnosu na ciljni sustav. Zahvaljujući tome prijevod postaje autonoman. Prestaje biti kopija, odraz, odjek originala. Postaje aktivan i samostalan sudionik književne komunikacije te književnog i kulturnog života. Dakle, u književnom polisistemu postoje različiti sistemi i jedan je od njih prijevodna književnost. Teorije iz 1970-ih temelje se na razlikovanju nacionalne književnosti i prijevodne književnosti. Danas te nekadašnje granice između pojedinih sistema unutar polisistema nisu tako očite i vidljive. Kako zapaža Iva Grgić Maroević u knjizi *Poetike prevođenja*, danas se sve češće razmišlja o prijevodima i prevoditeljima kao tom elementu koji ima presudnu ulogu u formiranju književnih kanona i kulturnih identiteta.

Epistemološko-ontološka dimenzija prijevoda

Ovaj se aspekt – za razliku od drugog i posljednjeg koji se temelje na deskriptivnom pristupu prevođenju i književno-kulturološkoj paradigmi – oslanja na hermeneutičku perspektivu u znanosti o prevođenju, a vrijedi podsjetiti da *hermeneuein* na grčkom znači interpretirati, objašnjavati, tumačiti i prevoditi.

Hans Georg Gadamer u tekstu *Lesen ist wie Übersetzen* vrlo široko shvaća prijevod kao jedan oblik lektire koja je hermeneutički čin. Čitanje na vlastitom, materinskom jeziku također je vrsta prevođenja. Djelo u prijevodu, svejedno kojem, unutarjezičnom, međujezičnom ili međuznakovnom, doživljava svoju drugu egzistenciju, o čemu je 1923., u svom poznatom eseju *The task of the translator* pisao Walter Benjamin, a 1975. g., George Steiner u knjizi *After Babel: Aspects of language and translation*. Prema Steineru svaka interpretacija daje djelu novi život, a prevođenje nije ništa drugo doli interpretacija. Parafrazirajući izreku da čovjek živi onoliko puta koliko jezika zna – o umjetničkom djelu

možemo kazati da živi onoliko puta koliko je puta prevedeno; svaki jezik/kod/znak na koji je djelo prevedeno – novi je život tog djela.

Prijevod nam u književnim djelima znaju pokazati mjesta nedostupna u materinskom kontekstu i jeziku. Dozvoljavaju nam bolje upoznati ta djela, pronaći u njima potencijalna neiskorištena značenja. Kao što je svako književno dijelo otvoreno na različita čitanja, bez kojih ono zapravo i ne postoji, isto tako je otvoreno za prijevode koje s jedne strane mogu reducirati određene aspekte književnog dijela, s druge strane obogaćivati original unoseći u tekst značenja i riječi koje u izvorniku ne postoje.

Uloga prijevoda u izgrađivanju nacionalne kulture

Na početku razvoja mnogih književnih jezika ključnu ulogu ima prijevod. U kontekstu slavenskih književnosti treba se sjetiti misije braće Ćirila i Metodija te njihove krucijalne uloge u osnivanju pisma, književnog jezika i srednjovjekovne pismene kulture Slavena. Njihovi prijevodi liturgijskih tekstova i Svetog pisma stvaraju temelje nove, slavenske civilizacije. No prijevodi Svetog pisma stvaraju temelje razvoja svake europske književnosti i kulture. Najprije, do 19. stoljeća, kod slavenskih naroda, prijevodi prije svega sudjeluju u izgrađivanju nacionalnog jezika. Nakon prosvjetiteljstva ulaze u proces stvaranja nacionalne književnosti i kulture ili – kako među ostalim piše Marina Protrka Štimec, naglašavajući ulogu književnosti u tom procesu – književne nacije.

Prijevod čine važan segment svake književnosti i kulture bez obzira na to je li riječ o velikoj ili maloj književnosti te kulturi. Jedna je od funkcija prijevoda obogaćivanje ciljne kulture, unošenje novih umjetničkih formi i konvencija te novih sadržaja. Često se o prijevodu piše kao o načinu upoznavanja druge kulture i načinu uspostavljanja međukulturne komunikacije te dijaloga. Prevođenje može također s jedne strane biti korišteno u svrhe širenja vlastitog utjecaja i kolonizacije drugih, ali s druge strane može postati sredstvo subverzije i otpora protiv kolonizacije. U romantizmu u kojem započinje proces međusobnog prevođenja slavenskih književnosti i prije svega izgrađivanja nacionalnih književnosti i kultura, prijevod vrši suprotne i kontradiktorne funkcije ovisno o kulturi o kojoj je riječ. Ovaj paradoks pomaže shvatiti knjiga Ewe Thompson *Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism* u kojoj se razlikuje dvije vrste nacionalizma, agresivnu koja nameće drugima identitet i teži k zauzimanju teritorija drugog te obrambeni nacionalizam koji ima u cilju obranu vlastitog identiteta. Slično je s prijevodima. Često u slučaju velikih kultura prijevod postaje sredstvo ekspanzije. U 19. stoljeću kod politički nesamostalnih slavenskih naroda prijevod je ponajprije način jačanja vlastite kulture u obrambene svrhe. Riječ je o tome da se kulturom održi vlastiti identitet, pruži otpor procesima, primjerice, kad se uzme u obzir

povijest Poljske i Hrvatske, germanizacije, islamizacije, mađarizacije, rusifikacije i talijanizacije.

Francuska teoretičarka Pascale Casanova u članku *Consecration and Accumulation of Literary Capital. Translation as Unequal Exchange* ukazuje na dvije funkcije prijevoda: prijevod kao akumulacija kapitala (Translation as accumulation of capital), naravno riječ je o kulturnom i književnom kapitalu te prijevod kao konsakracija (Translation as consecration). U prvom slučaju prevoditelji su svojevrсни uvoznici (importers) koji kroz prijevod pridonose procesu autonomizacije nacionalnog književnog polja. U drugom slučaju oni su izvoznici (exporters) koji se trude prevoditi male nacionalne književnosti i jezike u velike jezike i književnosti kao način njihove legitimacije i konsakracije u književnim centrima.

Uloga prijevodne književnosti u doba globalizacije književnog polja i u procesu smanjivanja društvene uloge nacionalne književnosti

U dobu koje se često opisuje kao kriza humanistike njezin razvoj i budućnost povezani su s traduktološkim i komparatističkim studijima koje će, čini se, postati integralni dio nacionalnih filologija. O 20. stoljeću možemo nedvojbeno reći da je bilo književno stoljeće s obzirom na značenje književnosti u društvenom životu te u kulturi. Novi ne toliko istaknut i važan položaj književnosti u društvu u digitalnoj eri mijenja metodologiju njezina istraživanja i znanstvenog bavljenja njome što se vidi i u temama i u problematici znanstvenih radova te u studijskim programima. Današnja se filologija bavi različitim vrstama diskursa (komparatistika diskursa) i nije toliko kao u 20. stoljeću usredotočena na nacionalnu baštinu.

Suvremena se društva raspadaju i sve je teže o njima govoriti kao o jednoličnoj interpretacijskoj zajednici. Tih zajednica ima sve više. Svaka od njih upotrebljava svoje metajezike, teško se danas složiti oko definicije najosnovnijih pojmova, kategorija, ideja. Njihovo razumijevanje odnosno konstruiranje njihovog značenja ovisi o tome u kojem se interpretacijskom kontekstu funkcionira s obzirom na spolnu, kulturnu, ideološku, političku pripadnost.

Danas u globalnom prostoru književnosti podsistemi književnog sustava izgledaju drukčije nego prije. Granica između nacionalne književnosti i prijevodne književnosti nije toliko važna i vidljiva. Prijevodnu književnost ne doživljava se više u tolikoj mjeri kao strani element. Problemi o kojima govori ta književnost, književne konvencije kojima se služi nisu današnjem čitatelju toliko egzotične i strane jer opisuju svijet koji možemo osobno doživjeti.

Živimo u svijetu globalnog književnog tržišta. Književno djelo u prijevodu, pogotovo u slučaju manjih književnosti, uvijek može doprijeti do veće publike nego na svom materinskom jeziku. Vrijedi u tom kontekstu podsjetiti na književni opus Marka Marulića,

prvog hrvatskog pisca koji je postao autor svjetskih bestsellera. Detaljne podatke o inozemnoj recepciji i Marulićevom opusu nalaze se u monografiji Mirka Tomasovića *Marko Marulić, Marul*. Knjiga koja je donijela splitskom pjesniku slavu *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* doživjela je mnoga izdanja diljem Europe na latinskom i u prijevodima. Knjigu su objavljivali slavni tiskari i nakladnici u gradovima koji su bili središta tiskarstva i nakladništva (Mletci, Basel, Köln, Solingen, Augsburg, Pariz, Douai, Lisabon, Prag). Knjiga je doživjela 31 izdanje na latinskome jeziku te 30 izdanja u prijevodu. Najprije u razdoblju od 1498. do 1555. izlazi 19 izdanja na latinskom, zatim od 1563. do 1697. 12 izdanja latinskog izvornika i 30 izdanja u prijevodu na talijanski (12), njemački (8), francuski (6), portugalski (2) i po jednome na češki i japanski. Dakle, bez dvojbe prodor na europsko tržište zahvaljuje latinskome izvorniku i to je prva faza recepcije. Druga je faza recepcije u znaku prijevoda. A *Institucije* nisu jedina prevedena Marulićeva knjiga.

U globalnoj komunikaciji, u globalnoj cirkulaciji književnosti koja donekle liči na renesansnu Europu, renesansnu europsku književnu i znanstvenu zajednicu, međukulturne i međuknjiževne veze nisu danas ideološki i politički limitirane kao u razdoblju komunizma u kojem su dugo vrijeme bile poprište hladnog rata. Danas vlada ideološki pluralizam koji omogućuje izražavanje različitih svjetonazora. Pascale Casanova nacionalnost književnosti svodi na nacionalni jezik koji konstruira prostor književnog tržišta. Književna kultura i tržište nacionalnog jezika prima tekstove stranih književnosti i podređuje ih lokalnim kriterijama vrednovanja i interpretacije te sama podliježe utjecajima globalnog centra. Kod Casanove presudnu ulogu igra ekonomski čimbenik i Bourdierovski princip vječnog rivalstva u književnom i kulturnom polju koji su polje sila i polje borbi gdje vladaju načela kompetitivnosti i međusobnog suparništva.

Globalizacija i sveprisutni tržišni princip ne dovodi do interpretacijske i svjetonazorske homogenizacije. Za nacionalnu književnost danas ne mora biti primarno pozivanje na ideju nacije, ona ne mora biti ili glavna ili jedina identitetna odrednica. Ali to ne znači da će prestati biti poljska ili hrvatska pa i nacionalna. Nije riječ o tome da živimo u neko doba postnacionalne književnosti i kulture. Nacija još uvijek kao ideja postoji i živa je, rekao bih da je teško zamisliti svijet bez te ideje ali bez dvojbe mi je na različite načine razumijemo – kad kažem mi – mislim na generacijske razlike u društvu i na razlike između pojedinih nacija. Književnost i nadalje kreira simbolički prostor, samo on više nije opći, sveobuhvatni; povrh toga književnost tek je jedan od mnogih diskursa koji taj prostor grade. Svijet je danas previše atomiziran, raspršen, polifoničan i različit.